

Dějepisectví v osvícenství

Osvícenství je myšlenkový směr, který obyčejně ztotožňujeme s 18. stol. a konec je spojen s nástupem Romantismu (počátek 19. stol.). Objevuje se racionalismus ve vědecké i filosofické koncepci, který vykládal skutečnost z bezprostředního, empiricky měřitelného působení několika neměnných hlavních sil, konstant zákonů. Postrádá obdivný vztah k minulosti. Náboženská dogmata ztratila svůj vliv na vztah člověka k světu. Dějiny se staly dílem, k jehož pochopení je zapotřebí racionální analýzy. V dějepisectví se usadila myšlenka o dějinách jako procesu neustálých změn, vycházejících z reálných příčin a zasahující lidstvo na celém zemském teritoriu. Osvícenské dějepisectví se sice dalo povznést nad malichernost a bezduchost prostě popisného a vyprávěcího kronikaření, ale ryze odbornou, tj. metodickou a technickou stránku historického poznání nedoceňovalo. Přejímali empirická fakta beze zbytků z děl učené, antikvářské historiografie minulosti. Mezi nejvýznamnější zahraniční představitele osvícenského dějepisectví patří např. **Voltaire** nebo **Montesquie**.

České dějepisectví za osvícenství

Rozdíl mezi středověkou kronikářskou historiografií a historiografií osvícenskou vědeckou, založenou na analýze a hodnocení pramenů, není jen v technice historické práce a ve formě vyjadřování poznatků o minulosti, ale také v pojetí základních hybných sil společenského dění, v opouštění teologického výkladu dějin. Proměna pojetí historiografie je dlouhodobá a graduální, proto se vyznačuje české dějepisectví různou kvalitou a stupněm těchto tendencí podle doby, generací a jednotlivců. U nás došlo ke změně za přípravné generace, která ještě sloužila církevním řádům především Benediktinům a Piaristům. Další pomocí byl politický zájem šlechty, která hledala posilu proti sílícímu absolutismu. U nás byla první historickou společností Soukromá společnost nauk s časopiseckým orgánem *Abhandlungen*. Mezi první osvícenské učence, kteří se zajímali o českou historii patří **Magnoald Ziegelbauer** a **Josef Bonaventura Piter**.

Gelasius Dobner

Vlastním jménem Job Felix Dobner se narodil v Praze 30. května 1719. 1736 vstoupil do řádu piaristů se jménem Gelasius a Sancta Catharina. V jeho korespondenci je zřejmý odpor k barokní zbožnosti a jezuitům. Původně chtěl vydávat kriticky staré prameny k české historii. Popírá pravost Kristiánovy legendy. 1764–85 napsal 6 objemných svazků **Monumenta historica Bohemiae nusquam antehac edita**.

I. svazek – Vincencius Pražský, Jarloch, kronika Bartoška z Drahenic, valdštejnsko-varternberský listinář

II. svazek – Kosmovy verše o utrpení sv. Vojtěcha, dva životopisy Vojtěcha, kroniku Marignolovu, fragment česko-uherského listináře

III. svazek – Kronika Pulkavova a statuty, privilegia a listář mansionářů u metropolitního chrámu v Praze

IV. svazek – kronika Beneše Krabice z Weitmile, kronika Neplachova, tři anonymní pokračovatelé Pulkavovy, městské a horní právo jihlavské a soubor listin z Moravy.

V. svazek – edice kroniky Zbraslavské

VI. svazek – materiál k listinári břežnovského kláštera, třetí kniha pokračovatele Kroniky zbraslavské pražského kanovníka Františka

Základní význam Dobnera v české historiografii spočívá v kritickém **komentáři k renesanční kronice Václava Hájka z Libočan**. Šlo o první vsutku vědecký spor u nás, který nejen prolomil okruh středověkých představ, ale především prosadil nový způsob netradičního myšlení. Další přínos byl v tom, že místo kroniky použil jako hlavní pramen listiny. Za nástupu Josefinismu došlo ke změně. Nastoupila nová generace v čele s Dobrovským. Dobner již nebyl schopen držet krok s novou dobou a změny ho děsily. To můžeme vidět v jeho díle **o Janu Nepomuckém**.

Význam Dobnera

V době po 1. pol. 18. stol. Platil za historika nového typu. Přinesl nové pojetí historické práce, které sumou svých výsledků a souborem metodických postupů přivodilo zásadní obrat v poznávání dějinné skutečnosti. Dobnerův přístup je založen na nedůvěře a odporu proti tradicím a předsudkům jakékoliv povahy a na důvěře ve schopnost svobodného rozumového soudu a v možnost racionálního výkladu na základě kriticky zhodnocených faktů.

Mikuláš Adaukt Voigt

Řádový bratr Dobnera, byl pobouřen radikalismem církevních reforem za Josefa II. Měl zájem o dějiny literatury, výtvarného umění, školství, práva, mincovnictví a další. Hlavním smyslem historické práce, ve které se přiklonil k vlastenectví je obrana české kultury a obnova její vážnosti před domácím i zahraničním světem. Napsal předmluvy **O počátcích, rozvoji a osudech věd a umění v Čechách a na Moravě**, kde se snažil hájit a dokazovat vysokou hodnotu české kultury v minulosti přehledem rozvoje jednotlivých věd a získávat šlechtu českému obrodnému snažení. Jeho hlavní práce **Beschreibung der bisher bekannten böhmischen Münzen** dala základ české numismatice. Svým spisem **Über den Geist der böhmischen Gesetze** vyjádřil stanovisko proti Josefinismu. Zemřel r. 1787.

František Martin Pelcl

Jeho historické dílo význačné nebývalou stylovou obratností znamená zaktivnění útoku proti teologickému a barokně katolickému pojetí dějin a zesílení vlastenecky politické a národně buditelské tendence. Měl odpor k nevzdělanému a neužitečnému mnišství, kladně hodnotil dobu husitskou. Napsal **Přehled českých dějin až po současnou dobu**. Později toto dílo přepracoval na **Novou kroniku českou**, která ve vydaných svazcích dospěla pouze k době husitské. Napsal dvě monografie o **Karlu IV. a Václavu IV.**, které zpracoval na podkladě dosud neznámých listin, otištěných v přílohách. V monografii o Václavu je vidět jasný příklon k husitství a Husovi, shledává zde příčiny revoluce v mravním úpadku a panovačnosti církve. Osvědčil se také jako editor. S Dobrovským připravil dva svazky kritického vydání Kosmy, jeho pokračovatelů, Františka Pražského a Beneše Krabice z Weitmile ve **Scriptores rerum bohemicarum**.

Josef Dobrovský

Velmistr historické kritiky, jak ho popsal Goethe. Vyjádřil zásadu objektivního poznání historické skutečnosti na základě rozsáhlé kritiky pramenů. Vyvrátil tradovanou představu, že pražský zlomek je autografem evangelisty Marka. V několika pracích podryl víru v pravost světectví Jana Nepomuckého. Byl přesvědčen, že jen svobodná výměna názorů vede k poznání historické pravdy. Podstatou kritické metody Dobrovského je kritika textová. Měl představu, že poznat pravdivě skutečnost je jen jednou složkou historikova úkolu, že neméně důležitým úkolem je pravdivě poznanou skutečnost bez předsudků sdělit. Syntézu svého historického myšlení podal v **Dějinách české řeči a literatury**. Používá důsledně chronologický přístup, který umožňoval srovnání jednotlivých vývojových fází. Uvědomoval si, jak je vývoj kultury závislý na podmínkách politických a sociálních.

Historický kriticismus Dobrovského, opřený o dlouholetou práci a rozsáhlou znalost materiálu se nejtypičtěji projevil v jeho závěrečných studiích, věnovaných systematickému rozboru českých legend ludmilských, václavských a cyrilometodějských. Dobrovský uplatnil zásadu, že nic nelze přijímat bez průkazného svědectví, a že v poznání historické skutečnosti je vždy potřeba jít k prameni nejstaršímu, a jednak, zbaviv legendy posvátné výlučnosti a nedotknutelnosti, podrobil je týmž kritickým procedurám jako každý jiný historický pramen a ukázal na jejich základní hagiografickou funkci.

Literatura

Milan Kudělka: Gelasius Dobner. Praha 1969.

Bedřich Slavík: Od Dobnera k Dobrovskému. Praha 1975.

František Kutnar: Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví I. Od počátků národní kultury až po vyznění obrodného úkolu dějepisectví v druhé polovině 19. století. Praha 1973.